

НАРОДНА СКУПШТИНА

СЛУЖБЕНИ ЛИСТ О РАДУ СРПСКЕ НАРОДНЕ СКУПШТИНЕ

ИЗЛАЗИ СВАКИ ДАН ЗА ВРЕМЕ СКУПШТИНСКОГ РАДА

ПРЕПЛАТУ ПРИМА

КРАЉЕВСКО-СРПСКА ДРЖАВНА ПТАМПАРИЈА

ЦЕНА ЈЕ ЛИСТУ:

ЗА СРБИЈУ 6 дин. месечно

ОД ЈЕДНОГА БРОЈА 0.40 дин.

ЗА СТРАНЕ ЗЕМЉЕ ПОШТАНСКОГ САВЕЗА 15 дин. месечно

УРЕЂУЈУ СКУПШТИНСКИ СЕКРЕТАРИ:

Ранко Петровић, Доброслав Ружић, Љуб. П. Ћирић.

Број 48

НЕДЕЉА 27 ЈАНУАРА 1891

Година I

46 САСТАНАК

25 јануара 1891 год. у Београду

ПРЕСЕДАВАО ПОТПРЕСЕДНИК

Димитрије Катић

СЕКРЕТАР

Др. Станојло Вукчевић

(НАСТАВАК)

Ранко Тајсић — На првом месту сматрам за дужност, да кажем, да не сматрам за непријатеље ни себи ни народу, ни оне, који су говорили за укинуће сеоских дућана, као ни оне, који су их бранили; тако исто нисам заинтересован у том погледу, јер ни ја, а ни цела моја општина нема дућана ни зграда других радња, него ћу у овом мом говору изнети моје гледиште и побуде, какав су утицај сеоски дућани произвели на земљораднички сталеж по количину, у коју су дошли.

Ја мислим, да дућани, кад су законом одобрени да су се имале на уму у главном ондашње потребе, прилике и време државног живота, па и тежак пролазак до вароши, да смо ми онда били и без путова и саобраћаја, па је према томе и одобрено у дућану држати само неке намирнице, које су биле преко потребне, и законодавац ондашњи није могао ни мислити, да ће у село доћи чак и они артиљери, којих ни у Беотраду и другима по Србији већим варошима онда није имало, па то још са стране да се донесе.

Сад да ја кажем и моје мишљење, а и како долазе у села дућаније, са каквом спремом и каквим капиталом. Неки говорници тврдили су: да у свима сеоским дућанима данашњим све су кајишари и све рђави радници, но ја то нећу да тврдим, јер знам, да има неколико дућанија око мене у мом месту рођења, који су сасвим поштени и они нису криви што та радња рђаво утиче на народ. Дакле, ја избегавам да кажем: да су сви криви што је овако мишљење о дућанима сеоским. Али зна се и то: да у село никад неће отићи један трговац, који има доста капитала, који има своју добру трговачку спрему и који може живети добро и у вароши. У село иде провали трговац, који је несрећом својом пропао, па му остало још 50 или 100 дуката, или долази калфа и радник трговачки, и то махом онај, који не може да остане у своме месту, или који је тумарао газди по чекмецету, нашао једну чапљу у селу и наместно еспац, који је на једном кљусету донео, и тако отворио дућан. Први је његов корак кад дође у село тај, да почне да експлоатише свет својим драгулијама и крпама. Не стоји то: да он може да живи чисто од трговине; то није истина.

Он онда почне да даје те ситнице сељацима за готове паре; не може ли сељак да купи за готове паре, онда на

облигацију; ако му је баш нужда, онда тражи јемства, па пре рока секвестар и т. д. Нема ли облигацију и сигурног јемства, дућанија продаје те ситнице за пшеницу, кукуруз, сир, кајмак, јаја и кад погледаш тај дућанија на пролеће, кад остану његове комшије прилично голи без хране његове и стоке и нестане семена да копа и оре, онда његов дућанија даје њима на вереснију а и у варош носи и продаје кукуруз, пшеницу, пасуљ, лук, кајмак ви знате да тај није ништа прско лета о земљи радије, ни је све то пазарно, а иде у варош те продаје! Откуд му је то дошло? Мени се чини да је то унесено све на позадња врата. То је све на неуредан начин узето и маком без кантара у чељади млађи. Он каже: донеси ти мени, па ћемо се наредити. Донесе сељак жита или друго што и за то му да онет неке ситнице, завије у артију и овај иде. Тек се после годину дана зна ко је изгубио. По несрећи дућаније имају и општинску власт у рукама. Он постане и кмет, почне да адвоцира, почне да заступа и неке брачне парнице; он постане као и неки ликерџија дућан му постане као нека механа а и дућан, где има сва чега на свету, и кроз 4, 5 година, његов је дућан колонијална радња за све на свету, што ти затреба.

Где год има дућана — бар тако је у нашим крајевима свуда је ту свет осиротео. Нећу рећи да је свака кућа сирота, јер има по нека која се још држи, али и она је ровита. Јер младеж поводиља за новом модом, тражи нове крпе из дућана, те се и она квари, купује неке цветове, молдоне, шакије. Одеш на славу, видећеш да има пуно којекаквих непотребних ствари, али пуна књига дуга. Нећеш видети дрвене кашике и остале дрвено посуђе, све је то одбачено, па то се шири даље и даље. И једном видећеш, да не стаје разбој, не стаје ткаинице, да се не иде да се беру трава жутинова, клапина, броћ и т. д. Све је то пацуштено, све је оно што му је радно деда, баба мајка занемарено, остала је само пуна кућа драгулија, које се набављају из ових сеоских дућана а доноси из бела света у којима се налази: белила, руменила, па још да додам чак и отрова и других лажних ствари. Видећеш по селима где има дућана, да је свако женско замотано лице неким шампјама, неспам да ли је жена или девојка обукла реклу и сукњу од црна чега ли, нема од српских ткаиница на себи ништа, тако да личи више на циганку. Видећеш стотину дроња, дроњака из дућана, код наших сељанака, које добијају из ових дућана, дајући зато коју торбицу жига.

Имао сам прилике да чујем да наш народ из Аустрије зове дућаније Грцима. Зашто? За то, што држе дућане да однесу све и опљачкају. Онда ми паде на ум да су то наши Јевреји, јер ми тако кажемо у унутрашњости „лаже као Јеврејин“.

Неки од господe говорника у јучерањем говору казао је, да наш народ није баш тако наиван и није га лако пре-

варити, него је паметан па ће себи набављати што му треба, а што му не треба неће ни куповати. То господо не стоји; Ја ћу вам то потврдити, то чак ни у Београду не стоји. Видиш оде н. пр. најбогатија радња која огласи да добија нов еспап и све тамо појури да види. Отворио неко „Лувр“, цео је свет поврвео тамо и ко хоће и ко неће да купи, тако је исто и у селу. Сваки појури тамо у дућан, пита: зашта ти је ово а зашта оно? Дућанџија му казује и нагони га да узме, па ако нема пара, он му на вересију даје. Узме по неко хаљину неку за женско па и не зна како се носи. Ни у вароши не може старешина да се одупре навали моде, гди скоро сваки дан види како радње пропадају и постаје сиротиња, а како ће то бити у селу? Севак зна да је његова мајка носила одело од своје ткапине, да је он поспо чакшире, које му је мати ткала, и носи онакве; али младеж види у дућану крпе са запада. те незнам бронерске ципеле, те неке ђиџуфе, цвеве и сад настаје запомагање да се то купи из дућана, па често ту долази и сукоб, па се често старешине кућне не могу томе ни да одупру, и ако се он отресе, млађи то сами набаве по напред поменутом плану.

Један од предговорника напоменуо је, да је Кнез Милош пре 90 година отворио дућан у једном месту, па зашто би Скупштина ишла да затвори тај дућан што га је отворио Кнез Милош. Моји су назори другачији на ово: кнез Милош није могао ни мислити да ће ико и од женскиња српског народа повети мидер, па данас дошло време да га чак и мушки носе!! Кад је он могао мислити да ће то доћи, да ће се по дућанима продавати руменило и белило. Он то није никад мислио, нити је знао, но је мислио на гвожђе, челик, со и т. д.—а да је то знао — а зна какав народ оставља и код каки комшија — он би и по варошима спалио дућане камо ли по селима. Ја налазим довољно разлога да се данашњи дућани требају ограничити,

По моме мишљењу, мислим да даљина сеоских дућана треба да је по закону у оном размаку који је одређена, и да треба односно даљине још увести и оне примедбе које је Државни Савет поправио и одбор примио. Овај пројект дакле треба примити у начелу, а кад пређемо на појединости овога пројекта онда можемо додати и нешто друго, јер ја не могу да кажем, да дућан не треба но да треба и да има гвожђе, челик, у жарину, дрвенарију и још друге најпужније ствари, и не држим да дућани требају да плаћају толику аренду. То је дакле друга ствар и то се може дотерати на специјалној дебати, али овакви дућани какви су и сасвим су западњачким крпама претрпани тако, да је то једно зло, које долази, нећу рећи на прво али на друго или треће место сигурно, и а пре а после служиће за потирање наше производње и избијање обичаја из народа.

Према томе ја се потпуно слажем са мишљењем одборске маџине и мишљењем Државног Савета, па после можемо чинити примедбе какве ко хоће и нећемо оштетити ни дућанџије у селу ни општине, већ ће се тиме уклонити једно зло, а општине ће опет имати своју аренду. Ја мислим да ћемо ово зло уклонити за 3—4 године и да ће се код наших сељака покренути домаћа производња, која је сада јако забатаљена, и сви хоће само да узму готово из трговине. Камо те лепе среће да смо ову забрану раније учинили, боље би би било. Исто тако ја сам за то да се и на варошане на њихов луксуз удари какав монопол, а не да се грди крпама са запада а своју красну производњу упропаштају, па онда неће ништа узимати ни они шта коме не треба и што му служи на луксуз.

Дакле, гласају за мишљење одборске маџине и мишљење саветско.

Тома Војичић — Ја у овој ствари нисам ни мало заинтересован па да говорим у корист једне или друге стране. Пошто сам је са села а некако у мојој општини имаде по више дућана ситничарских, то ћу и ја да проговорим неколико речи из искуства о овим сеоским дућанима.

Господо, браћито селске дућане да овакви остану какви су данас у Србици значи, дозволити да страни фабриканти и

страна производња и даље уноси у наш народ противу наших домаћих прерађевина и производња. То треба да имају на уму посланици, који су са села, па онда нека оцене по својој души, да ли треба да пођемо тим путем и да подржавамо у народу оно, што је још пре 20 година наишло на отпор?

Господо, сви ми који смо са села добили смо искуство о држању тих дућанских радња. Пре дућанџије наше неби могли оустати под старешинама и домаћинама, да им није женски свет и да их они не одржавају, јер би иначе они пропали. Као што је познато сваки дућанџија у селу с којима сам имао додира а нарочито појединим тако могу лепо да изложе и наместе донесени еспап, да женски свет дође и гледа то шаренило да у неколико занесе девојке и снаше и пазарују, а оне друге, које само гледају као мајмун у циркусу. Па као што рекох оне гледају како су њихове другарице купиле по нешто, које су имале новаца, а оне које нису имале новаца те нису ништа купиле, њима је утврђено у главу да и оне то морају купити. Оне се виђају празничким данима на састанцима, те остале привлаче да најзад мора да привуче пажњу целе околине. Ја, дакле, морам да обратим пажњу нарочито мојим друговима са села и да их питам: где су они наши зубуни и гуњци, што их наше жене и девојке највише носаше, урађени од свога предива и тканина, и где се дедоше са наших жена и девојака; то су све заплавили страни фабрикати, стране тканине и страни еспапи, који су унети по нашим селима. Пре 20 год. наше девојке нису знале све то, већ су све своје ноштво правили од својих тканина, а не као што су данас наши сељаци презадужени само зато, што хоће да подржавају стране фабрикате и стране еспапе. Имајући све то на уму, ми смо позвати да станемо томе на пут и ако се не можемо да курталишемо сеоских дућана, као штетних по нашу будућност, то онда не треба они да остану онакви какви су, и да не дамо да сваки подиже дућан где му је воља, јер овако ми још за 100 година нећемо нигде ништа имати од наше производње и индустрије, већ ћемо вечито бити слуге страних производа и њихових еспапа. Каже се: то су трговци које потребује околина. Молим вас, немојте да се варате, ово је питање озбиљно, које треба озбиљно проучити и треба стати на пут ширењу у народу страних фабриката, које ми не израђујемо и да не дамо да се од њих праве наше ношће. Наше женске у нас већином носе карниране јонне, те према томе и не чувају нашу домаћу производњу, нити је пак негују и раде.

Јуче рече г. Вучковић, ако се ограниче сеоски дућани, да ће народ потрчати у варош и тамо ће да издангуби много надница. Баш на против неће бити тога, јер што је у селима више дућана, утроши се више надница, јер много света оде тамо и врати се без ичега. А кад буду дућани само у варошима, сва чељад неће ићи тамо, већ ће ићи само домаћин и с рачуном ће купити оно што им треба. Дакле, свакојако, ту своју теорију г. Вучковић није добро у пракци извео.

Мој поштовани друг Милија признаје штетност сеоских дућана, но вели да: ако се укину сеоски дућани неће имати конкуренције. Ја мислим, да је ту конкуренција са свим штетна, јер кад сеоски дућанџија оде у варош и варошницу да купује еспап, тај еспап док дође у село пређе три четири пута и сав тај трошак мора дућанџија да накнади од купаца. Дакле ту пре- стаје свака конкуренција.

Што се даље каже: да ће сеоске општине изгубити аренду дућанску, то не стоји. То није никакво финансијско гледиште. Онај, који у селу продаје, зна колико плаћа кирије, колико момцима, колико аренде, и он све то удари на његов еспап и тиме оштерећава потрошача.

Друга је једна несрећа по народ од сеоских дућана, коју ја знам, јер сам с њима као председник 5—6 година имао посла. Они имају много вересије и да их она не једе, они би били далеко богатији. По неки од њих чак и банкротира и због њега још и три четири човека страдају. Ја сам као председник с њима имао вајвише посла, ја сам вршио продаје по њиховим вересијама, па сам гледао где жене плачу и кажу:

зар ме остави и без једног душеска," а ја јој кажем: да јој је крив онај, који је неразумно са имаовином управљао, а дуг се мора платити пошто се признаје.

Што се, господе, вели да народ треба да има ближе потребне му намирнице и то не стоји, јер он ту купује намирнице, које се допосе са стране. Ја вас уверавам, да народ једва чека да се курталише тих сеоских дуђана, он неће плакати за њима, него ће тражити чак да се одржи наша производња, наше домаће ткиво и предиво, од чега ће вазда имати корист. Моја општина пре 20 година није била дужна ни 200 дуката, а данас, од кад постоје ти сеоски дуђани, има дуга преко 10.000 дуката. Од куда то? То долази отуда, што је народ добио прилике да види шта се ради по механама и дуђанима. Пре није знала наша девојка које су то дуђаније у вароши, а сад знају сеоским дуђанијама имена и њиховим момцима и деци и жени. Ја мислим, да ово треба што пре да очистимо са села и да помогнемо нашем народу. Ми никад нећемо учинити овим штете народу него велику корист, а и наша економија захтева, да се спасемо што пре од таквих ствари, које су нам опасне. Ја ћу гласати за пројект овај.

Сава Величковић — Господе, пре свега ја се оглађујем у овој дебати, пошто сам сеоски дуђанија. Из ових измена и допуна у закону о сеоским дуђанима не види се ништа друго до то, да је ово нов закон са неколико означених артикала, који се смеју продавати у сеоским дуђанима. Ја не знам шта је руководило г. министра народне привреде, да овај пројект поднесе, пошто се не виде никакве жалбе од сељака где постоје сеоски дуђани, но само постоје од варошана. Поред осталог сматрам за дужност да кажем, да приредба, коју је учинио Државни Савет као да се сеоским дуђанима шири неморал — никако не стоји. Тога, господе, има само у варошима и варошицама, а у селу никако нема.

Сав је говор о овоме исприљен од г. г. предговорника, ја имам да изјавим: да Народно Представништво треба да има на уму, да овај закон постоји од 1870 год. Где год постоје сеоски дуђани, ту су људи потрошили своје капитале, подигли зграде и одједаред овако их срушити значи упропастити те људе. Тако у срезу јасеничком има око 80 дуђана. Ти су људи уложили своје капитале, зато молим Народно Представништво, да прими извештај одборске већине: да се закон од 1870-те године одржи у целини.

Димитрије Димовић — Одиста, господе, предмет или питање о коме се јуче и данас води тако дуго дебата по све је исприљено, но ја ипак, као трговац на првом месту, а на другом, што је главније, као посланик народни, сматрам за дужност, да бар у кратко кажем мишљење о овом предмету. За мене је одиста незгодно кад узимам реч у овом питању, јер ће ми се рећи: да сам као трговац, у вароши живећи, у овоме заинтересован, но у овоме мислим не треба ни мене ни вас да руководе лични интереси, но интереси народни, за које смо овде и позвани.

При стварању закона о сеоским дуђанима од 70 г. имало се у виду можда то, да се сеоском сталежу помогне да лакше набавља своје потребе. Мислило се дакле, да му се учини добро, али у колико му је с једне стране учињено добро, у толико је с друге стране учињено зло. То се дало одмах још у почетку приметити и од тога времена сваком приликом и у штампи и у Скупштини и у јавном мњењу покретано је питање о укидању сеоских дуђана. Са којих разлога и какве штете има народ од сеоских дуђана, то су многи говорници образложили, тако да ја много шта друго не бих имао да кажем. Мимо све то имао бих то да кажем, као што су многи предговорници казали: да се стварањем сеоских дуђана стварају нове вароши и варошице. Ја ипак по мом мишљењу налазим, а то ће знати и сваки онај, који је био у страним местима, да је тамо растојање између вароши много веће него у Србији. Ми имамо вароши на сваком кораку. Има их према простору наше земље и сувише. Дакле нема никакве потребе да се вароши подижу.

Нека ми не замере г. г. посланици, који као трговци имају своје дуђане по селима, да се ово односи на њих; из

међу њих има одиста добрих трговаца; али махом они, који имају дуђане по селима, то су они људи, који имају врло проблематичну прошлост, као трговци. Шта су они знали друго радити него повући се у села, по местима где нису на домашају погледа осталих трговаца, и ту продавати туђе рукотворине, по цени, која је у вароши много јефтинија. Не стоји ни оно, што кажу, да ће сељак имати штете дангубећи, када оде у варош да подмири своју потребу. Не стоји за то, јер он колико штетује дангубећи, он ће ту штету накнађивати тиме, што кад оде у варош добиће све јефтиније, а друго због овога: кад сељак долази у варош, он не долази празних руку, већ доноси своје производе, за које добија бољу цену него у селу. — Према томе тиме му се накнађује изгубљено време.

Све што бих још могао да говорим о овоме предлогу, већ је речено, тако, да немам ништа више да кажем, а пећу ни да понављам. За то сам за предлог одборске мањине, за то ћу и гласати.

Мијаило Поповић — Ја сам знао да ћу овако доцкан добити реч у времену, када је Скупштина већ заморена, и после толико говорника, који су ствар потпуно исприљили, не бих ни тражио реч; али кад сам је већ узео, онда хоћу да кажем неколико речи о овој ствари, ако не ничег новог, онда бар да неке наводе још ојачам. Кад се јуче започела дебата о овом питању ја сам држао, да после говора Ђоке Анђелковића неће бити ни једнога, који ће гласати против овоког предлога. Мој поштовани друг и пријатељ г. Анђелковић је то питање тако јасно, тако популарно решио са гледишта сувремене политичке економије, да сам мислио да иза његовог говора неће бити ни једнога против његовога мишљења. Но ипак се јавило говорника, који су били противу њега. Разлози свију тих посланика којима су хтели да подупру своје мишљење, они су баш ојачали моје уверење о корисности овога предлога, који је Анђелковић заступао. То се види из тога што ни један од противника не стоји на земљишту, на коме је стајао г. Анђелковић. Сва њихова борба против тврђења г. Анђелковића основана је на неколико практичних примера, којима су хтели да даду неки привидни доказ.

Мени сад не остаје ништа друго, него да пређем на те практичне примере. По мом уверењу баш ти практични примери не само не војују противу мишљења г. Анђелковића, него га утврђују и ојачавају. Ја нећу, и дуго би било да се дотичем свију тих примера а нарочито оних, који се тичу злоупотреба и савесности дуђанија; нећу с тога, што нисам рад да дирам осетљивост тих људи, а ни с тога што је о том било доста говорено. Хоћу да се дотакнем само оних примера, који су ми се учинили као најважнији. Тако је првог јучерашњег говорника разлог овај: да би овим законом били оштећени интереси оних, који имају дуђане, затим интереси општине, а затим државни. Ту је штету налазио предговорник у томе, што би општина и држава изгубиле дуђанску таксу. По моме уверењу општински и државни приходи зависе од имовног стања грађана. Ако је имовно стање општинских и државних грађана добро, онда и приходи за општину и државу могу бити јаки и озбиљни. Је ли њихово стање слабо, ја сумњам, да ће један дуђанија моћи да подмири општинске приходе и расходе. Па не само то, него кад би узели и пошли путем којим је Вића јуче врло правилно пошао, ми би смо опет дошли до резултата, да такса, коју дуђани дају, није ништа друго, него посредна пореза, која место да се купи преко пореског надзорника, купи се преко дуђаније с том разликом, што знатан део узме дуђанија, а општина и држава скоро ништа. Дакле, као што видите, ово плаћају као посредни порез сами сељаци, а не дуђанија, с том само разликом, што се даје општини врло мало, а дуђанији скоро све.

Други је разлог онај, који је навео г. Атан. Вучковић. Он се ослања на начелу слободе рада, па је на последњу, између осталог, рекао ово: природа рада одређује чиме ће ко да се храни и шта ће ко да носи и ухвативши се за свој капут рекао је: кад се мени допада да га носим ко ће мени стати на пут да га не носим. Када би стајала та могућност,

да према природи рада сваки може да се храни и одева, онда сам уверен, да не бисмо имали разлога да говоримо не само о овоме, него не би имали разлога да говоримо ни о једном економском предлогу. Кад би те могућности било, то би био врхунац среће, до које се у економском развићу може доћи. Али факта другаче говоре; факта тврде, да онај, који највише ради, да се тај рани најслабијом раном и да се најслабије одева; па када ћемо да узмемо у заштиту то начело, онда морамо гледати да поправимо сељаково материјално стање, да му дамо могућности, да према природи рада може да живи онако, како би господин хтео. Овим се предлогом иде на то, да се од тога, што земљорадник израђује, што мање меће у дућанцијски сандук, а више у кесу народну. Сад дакле жеља г. Вучковића да се наш сељак храни и одева према природи свога рада не само да не војује против овог предлога, него најречитије доказује потребу и корист његову.

Даље г. Вучковић пустио се у срачунавање наднице, коју народ губи добављајући из вароши своје потребе. Ја мислим да није било места срачунавању тих надница за то: што и по овом закону сељак може своје најпрече потребе домаће намирити у селу, а остале нампрнице, које нису свакодневне, он може намирити узгред, кад дође другим послом у варош. Али рецимо да стоји његов рачун, да би било штете у надницама 1.200000 динара, да узмемо да је тај његов рачун математички тачан и да пређемо на једну другу ствар. Сељак прво долази у варош ради главног свог посла да прода своје производе, а разуме се да је цена производа у вароши, услед веће тражње далеко већа но у селу, где је тражња његових производа далеко мања. Продајући те своје производе и узгред набављајући своје нампрнице, он ће их у вароши узимати непосредно од онога, од кога и сеоски дућаница узимље, док у селу он их узима посредно преко дућанице, који набавља еснап од трговца из вароши. На сваки начин да ће он у вароши добити еснап по нижу цену. Даље поред тога добија и општинску таксу, коју дућаница меће у свој еснап, па још добија и таксу државну, коју такође дућаница у селу меће у еснап и који еснап чини скупљим; и четврто добија процент, који би дућаница поред свег овог тражио за свој рачун а који по селима није тако мали. Ја мислим, да је ова добит већа од 1.200000 дин. Ја рачунам да она износи пет пута више од г. Вучковићеве штете докле 6.000000 динара и мислим да 6000000 дин. добити треба претпоставити штети од 1.200000 динара. Дакле и тај разлог г. Вучковића не везује против предлога, него говори за предлог.

Али напослетку г. Вучковић сам и нехотице признао је умесност овога предлога, он каже; кад би се овим предлогом ишло на то, да се сасвим забрани улаз страних фабрика онда би са свим разумео овај закон и гласао би за њ. Чим је он то у начело признао, онда мора признати да је и овај предлог користан, којим се иде на, то да се стане на пут освајању земљишта туђих фабрика. То је неминовна конзеквенција његовога тврђења. Пошто се овим законом иде на то да се ширењу страних фабрика а у корист наше домаће индустрије стане на пут, да се дакле зло, које долази од поплаве страних фабрика умњи баш с тога разлога, овај предлог ваља усвојити.

Сад даље један разлог, који би изгледао као најјачи по појмовима оних, који су противни овом законском предлогу. Они веле: трговина треба да је слободна. На први поглед изгледа то као најтежи разлог, али ако станемо ту и мало боље проучимо коме треба та слобода трговине, видећемо да тај разлог не стоји. Начело слободе трговине траже они народи, који стоје економски добро; то траже индустријски народи, силни и јаки народи, а народи мањи као што је и наш народ у ограничењу слободне трговине, гледају заштиту своју. Рећи ће те ми: какве везе међународна трговина са нашом унутрашњом трговином. Ево какве:

Наш трговац има двојаки карактер; с једне стране наш трговац, који односи наше производе на страну, а с друге стране наш трговац који узме стране производе. У другој служби он је прост сензал туђих производа, који гледа да освоји

што више земљишта страним фабрикама. А радећи то он је у служби начела слободне трговине, која једино годи нашим економским непријатељима, који гледају да нас материјално упропасте и доведу до најжалоснијег материјалног стања. Борити се дакле за сооске дућане не значи ни више ни мање но утирати земљиште страним фабрикантима и стављати се у службу онога начела, које траже наши економски непријатељи. Ја мислим да нико неће бити присталица тога начела слободне трговине, него присталица наше економске самосталности. Ако хоћемо да се као патриоте ставимо у службу наше економске самосталности, онда морамо да усвојимо ово спречавање туђих фабрика и потпомагати нашу домаћу индустрију. Дакле и овај је разлог за предлог.

Један се домакао радикалних начела, па вели: како се то слаже са радикалним програмом, каква је то равноправност да сви људи немају једнака права? Политичка равноправност сама по себи је илузорна — неостварљива, ако онај, који има права и слободе, нема могућности да та политичка права употреби. Ако рђавом неразумном економском политиком дође народ до просјачког штапа, ако тај народ дође у зависан материјални положај према мањини, онда тај народ и као већина неће моћи употребити своје право и ако му га мањина не оспорава. Или ако би га и употребао, то би га употребно не онако, како он хоће, него онако како хоће онај од ког он материјално зависи, јер би у противном случају довео у питање свој опстанак. И онда какве користи може имати један материјално пропали народ од ових својих политичких права и слобода? Никако. И све ће те слободе бити илузорне, бити мртво слово на хартији, докле год у економском погледу не буде свој, већ роб другога. Хоће те ли стварно вредности од политичких права, дајте могућности да их можете употребити а народ ће их моћи употребити тек онда, ако буде материјално осигуран. Па како овај предлог иде на то, да осигура материјално стање народа и да му да могућности да се користи својим политичким правима, то га треба усвојити.

Ту ми је скоро један мој пријатељ испричао једну причу из француске револуције (1789). Кад су Французи славили победу револуције, победу права грађанских и кад су били у највећем одушевљењу, у том истом моменту глад доводи једног грађанина до очајничког стања; на послетку долази докле да одузме сам себи живот. Са женом дође на мисао: да се угуше угљеном. Тако су и учинили. Па како нису имали новаца ни толико, колико им је потребно било за угљен — жена прода једну хаљину те угљена набави. Зло материјално стање било је горе од смрти и они су претпоставили смрт тако бедном и несрећном животу. И шта је после било? У овом одушевљењу задобивене политичке слободе, која је довела до заноса Французе, оне Французе, који су потоцима проливали крв за политичке слободе, на једанпут се ти Французи грзају из раздрагана заноса, јер виде да политичка права и слободе, које су их толико одушевљавале, нису ништа и да поред њих човек у оваквом друштвеном уређењу, у коме и поред најбоље воље за рад, остаје без средстава за живот, није ништа друго него највећи бедник и мученик. Јавно је мњење било узрујано овим догађајем. Сви су као из једног грла тражили, да се поправи материјално стање радника и да без материјалне сигурности све политичке слободе и права грађанска не вреде апсолутно ништа. И ово би био један разлог, који говори у прилог томе, да треба материјално стање осигурати, ако хоћете да дате могућности, да сваки може употребити своје политичко право.

Баш због те равноправности ја сам се навикао да поштујем г. Милију, а и данас га поштујем, али не могу се сложити са његовим наводом, кад он вели: каква би то била варварска земља, у којој се иде на то, да се сатру појединци. Ја, господо, пристајући уз мишљење, да би то заиста била варварска држава, која би сатирала без икакве невоље и друштвених, општих интереса своје грађане, него просто из ђефа и обести, у исто време тражим, да ми се каже: каква би држава била она, у којој би се допустило појединцима, да сатиру читав народ. Ја знам прилично речник наших речи. Ја молим

ми се каже име за ту земљу, јер ја, искрено признајем, не познајем те речи у српском језику, која би била кадра да означи и обележи ону тежину грехова, коју би држава у овом случају имала.

Видим, да сам вас заморио и хоћу да довршим, али опет морам да завршим са говором противника овога предлога, Милоша Богдановића, који је сам поменуо израз: „да се запитамо од када постоје дућани“? Јест, господо, то би било најбоље кад би смо по срећи имали статистику до сеоских дућана, па онда од сеоских дућана па даље, и онда не би имали потребе да говоримо шта треба да радимо. Али, и ако те статистике нема, ја знам шта би она казала. Она би говорила против самих сеоских дућана. Нема ни једнога од нас, који није био на саборима и који неће знати разлику, која је постојала у пошњи пре сеоских дућана и пошњи која данас постоји. Разлика иде на штету домаће индустрије, међутим отвара се пут, земљиште се проширује навала туђих фабрика. Кад то стоји, онда и тај разлог био би довољан, да без икаквог даљег говора усвојимо предлог у начелу, а у појединостима, ако што добро имамо да упесемо — ми ћемо то учинити.

Но има још један разлог, који још није споменут, и који би био од најјачих разлога да се гласа за овај предлог законски. Ту мислим на берлински уговор. Ви знате, да по томе уговору свакоме странцу је допуштено, да седи у месту гди хоће и да се бави чим год хоће.

Ова могућност, да Јевреји уђу у наша села, довољна би била, да овај закон примимо. Ви сте, господо, видели из новина ону раздраженост руског народа противу Јевреја, која је тражила, да се из земље изгнају. Раздраженост је била толика, да је народ био готов да се и најсуровије свети за ња, која су му они учинили. Руски, пољски, мађарски сељак пронао је материјално од сеоских Јевреја. Они су изазвали код тих народа антисемитску струју, за то, што су то биле пијавице, које су сисале пароду срж из костију, и кад знамо све те последице — хоћемо ли дозволити, да подржавањем ове установе доведемо Јевреје и код нас, те да и српске сељаке исисају. И ово би био један разлог, који иде у прилог овог предлога.

Мени се чини, кад се стане на земљиште чисто народних интереса и не узимају се у обзир сићушни, сталешки, интереси, морамо гласати за предлог овакав какав је, а што се тиче појединости — њих можемо исправити у претресу о појединим члановима. Моје је најјаче уверење, да је овај закон користан за народ и ја ћу гласати за њ.

Драгиша Станојевић — Господо, изгледа да је овде управо судар између два staleжа: између сељака и варошана.

Г. Ђирковић јуче је лепо рекао, да би он као трговац имао интересе да брани опстанак сеоских дућана, али их ипак зато не брани, јер налази, да су против бољтика народног. Он је једини лепо обележио тај однос, који сам мало пре напоменуо.

Г. Димовић пак, баш је наопако схватио ствар и он почиње свој говор изразом: „ја као трговац, долазим у незгодан положај, кад хоћу да говорим о овом предмету, јер сам заинтересован.“ Ја могу јамчити г. Димовићу, да он није ни мало заинтересован и да је он говорећи, против сеоских дућана, говорио против себе, а то није незгодан положај, већ у најзгоднијем положају, који може имати један говорник. Но били трговци заинтересовани или не, ја свакојачко нисам, јер нисам трговац и према томе могу да говорим непристрасно о тој ствари. Да се вратим сад на оно мишљење, које сматрам, да је овде спор између трговаца — варошана и сељака.

Никад нисам у мојим списима имао обичај да браним оне, који се могу сами бранити. Ја сам бранио сељака и занатлију, јер сам сматрао да је њима потребна помоћ образованих људи и науке, а трговце никад нисам заступао, јер сами могу да бране своје интересе.

Кад се човек реши, да заступа неко начело, да заступа н.пр. народ или један део народа, кад се реши да изгуби из вида себе и жртвује своје личне интересе и да се у опште дати заступања правде, онда нек бар заступа оне, који нај-

више трпе иначе, ако неће то и ако хоће да постане бранилац оних, којима је и онако лепо на овом свету, онда он непаметно ради, јер ником не користи а себи штоди, и боље би урадио кад би гледао сам себе. Но кад човек неће да гледа сам себе, онда нека узвишено брани оне, који страдају и пате а то је код нас сељак и занатлија. Ја сам о њима писао и њих заступао а то исто чиним и сад. Ја сам за предлог, који је поднео г. министар, али баш зато, што је тај предлог у интересу сељака и занатлија, баш зато, што је тај предлог против варошана. Велика је разлика у схватању овог питања између г. Димовића и мене. Овај законски предлог збиља је против варошана, и г. Димовић, пристајући на предлог, ради узвишено и карактерно против својих личних интереса а у корист општег добра — против варошана.

Пребацивало се говорницима варошанима много што шта и да говоре овом приликом за рад својих интереса, па се споменуо и ђерам, Ја сам београђанин, дакле варошанин; ја имам кућу у Београду и као год што је Благоје Божић казао, да има механу а говорио је против механе, тако исто и ја сам против ђерма. Ја могу да кажем, да ђерам иде поглавито у корист онима, који имају куће, а спротињи није у интересу. Дакле, нека ми се не пребаца да сам и ја за ђерам јер ја нисам за њега. Ја сам за то, да спротиња боље живи на било електричног осветлења или коцкасте калдрме или не било. Ја сам рођен и одрастао у Београду и хвала Богу здрав сам а није ми сметала ни калдрма, ни осветлење.

Ја бих хтео да говорим о овој ствари са научног гледишта а мислим да могу са тога гледишта да говорим.

Пре 26 година, ја сам био ђак у Бону на Рајни и 1865 год. почео сам да заступах она начела, која и сад заступах, демократију и радикализам. Сведок је томе ова књижица која је штампана на немачком језику 1865 године у Бону. (Ту књижицу предаје посланику Милошу Марковићу). Исто начело које ћу сад заступати, заступао сам и у овој књизи на француском језику, која је 1870 год. штампана (и њу предаје) дакле пре 20 година, баш онда кад је и закон о сеоским дућанима излазио. Ту сам брошуру штампано у Швајцарској, она има интересантно име и ја нећу да га споменем. Пре 6 година штампано сам овде у Београду књигу, која се зове „интереси Српства“ па и у њој сам заступао она иста начела, и оне исте интересе које ћу и сад да заступах, а то су, интереси сељака и занатлија (и ту књигу предаје поменутом посланику).

Ја мислим, да сам за ових 26 година бавећи се науком, у колико сам то могао и знао и пролазећи кроз све прописне школе стекао права да могу говорити нешто мало у име науке. Ја се истина могу и преварити, али ипак имам права да говорим у име науке, а то мислим да ће ми се допустити.

Но пре него што пређем на употребу тога мог права, да говорим у име науке имам да говорим и о другом неком праву, а то је право мојих бирача.

Господо, кад год овде у Скупштини заступах какво начело, ја ћу се у исто време обзирати и на народ, који ме је овамо послао и заступања права мојих бирача и тада ћу замислити, да пред њима полажем рачун. У место да на крају године држим где год збор, те да за пола часа или један час положим рачун, ја ћу то чинити сваком приликом, кад год се претреса какво питање начелно, и све, што тада будем говорио, говорићу по моме разумевању и схватању саме ствари, али са обзиром на жеље и захтеве мојих бирача. Сад долази питање: да ли се слаже моје појимање ове ствари с појимањем мојих бирача. Ја налазим да се потпуно слаже. Ја сам другом једном приликом говорио овде о овој ствари и доказао сам, да у нашем Уставу ми заступамо овде програме, ми заступамо странку. Ми смо истина овде на првом месту народни посланици, а као такви говоримо и гласамо; али, по Уставу и по правди, ми се морамо обазирати и на програме оних бирача, који су нас на својим листама истакли и изабрали. По моме мишљењу ти су програми за нас заповедни мандати. У оном мандату, који сам ја потписао, а то је програм радикалне странке, са свим је јасна реч о овом питању.

Овде у овом програму, који ја сматрам као мој мандат, ја ћу поменути овом приликом и то: да ја овај програм сма-

грам као минимум, најмању меру слободе, као најмању меру оних реформа, које се имају остварити у овој земљи. За мене дакле то није максимум, него минимум. Ја ћу у Скупштини радити на томе, да се тај програм, тај мој мандат оствари од корице до корице. У томе мандату стоји ово: (чита): „Као циљ нашег државног уређења сматрамо: — унутра народно благостање и слободу. . . . Да се тај циљ послатне, треба да се развије материјално, умна и морална снага *народна*. Како је нав *материјално благостање* народа главни основ за јачање целокупне народне снаге, то, поред неговања грађанских слобода, државним установама треба да буде *поглавити задатак*, да подижу *народно благостање* јачањем *произвођачке* народне снаге и правичном поделом државних терета.“ Ово што сам доде говорио, мање се тиче вас, а више се тиче мојих бирача; јер кад говорим у начелу, ја имам обзира и на њих. Ово, што ћу говорити, чиним по мојој савести и по ономе, што су ми поручили моји бирачи. Што ћу рећи, пислим да ћу рећи и у име народа, који ме је послао, и у име науке, коју сам учио, у име нове, сувремене науке о друштву, коју је створило правилно и тачно разумевање економских закона.

Укидањем дућана потпуно се одговара захтевима сувремене економске науке.

Три велика мислиоца: један у Русији, други у Енглеској, и трећи у Америци — *Чернишевски*, *Маркс* и *Морган* — проучавали су за последњих 40—50 година ово друштво. И на оним базама научним, које су они израдили и које су усвојене од европско-америчког радничког народа — на тим базама је основан овај мој мандат, који имам од мојих бирача и који вам мало пре прочитах. У тој науци на место анархије економске — долази економска организација, а слободна трговина осуђена је потпуно за народ, који није индустријски развијен.

Према ономе, што ми, по моме мишљењу, треба још да остваримо као економске реформе у овој земљи, овај је предлог министров маленкост. То је први корак. Ми се сад налазимо у једном необичном економском стању. Код нас се распадала — или се већ распала — економска задрга. На место задруге не попише ништа ново, ве пониче ни капитализам; настаје економско растрештво. Ја разумем да се маса народа претвара у бескућника и пролетера, кад се подиже велика фабричка, капиталистичка производња, али у нас народно благостање онада, народ економски пропада и без капитализма. То је најгоре економско стање, у ком један народ може бити. Код нас нити се подиже капитализам, нити се индустрија на други који начин снажи, а народ постаје сиротац, постаје пролетер. Ми немамо никакве накнаде за то, што народ сироти. Наши трговци веће да се лате тога, да подижу индустрију. Него шта? Ми просто морамо да дајемо повластице *страницима*, а наши *трговци тругују*. Господо, сеоски дућани су много допринели, много више, но што се обично мисли, да тако буде.

Ја сам мало пре рекао, да трговци, који говоре против дућана, говоре против самих себе. То је са свим јасна ствар. Изношено је са свим обратно. Говорило се: хоћете ли да допесете све у вароши, шта ће да буде од села. То није тако. Трговцима је много лакше, кад они имају на хиљаду или две хиљаде места у Србији своје посреднике — сеоске дућаније — за распродају оних еснапа, које донесе са стране. Не може сељак тако лако да трчи у варош, више ће да купује кад му је дућан под руком, на м.т.и. Дакле, увидањем дућана сеоских губе на првом месту наши трговци, јер они неће моћи у истој мери, као до сад, распродавати своје еснапе. Еснапи долазе са стране из Пеште, Беча и т. д. Дођу овде и одатле се растурају по осталим варошима и паланкама, а одатле иду у сеоске дућане. Кад се запуше ти канали, онда је то сигурна мера да се у неколико забрани улазак страних фабриката у нашу земљу.

Неко је рекао: „кад нећемо да се осигурамо заштитном системом, зашто да укидамо дућане?“ и налази у томе неку противуречност. Нема ту никакве противуречности. Има разних узрока, са којих нама није лако царинским мерама осетно за-

штитити нашу производњу. Али увидањем сеоских дућана ми посредним путем заштићујемо наш народни рад, тј. тиме, што знатно смањујемо нијаце, на којима се продаје страна пзраревина. Оставите сеоске дућане, а уведите јачу заштитну систему, па веће толико помоћи бити, колико ће је бити ако укинете те дућане, а оставите заштитну систему, каква је и данас, с тога гледишта ово је управо једини закон, који је до сад г. министар Нар. Привреде поднео, зближа непосредно у корист села и. Музеј на пример има више трговачког значаја. Код нас се много води рачуна о трговини, у земљи која нема своје рођене производње, нема своје индустрије, видимо, да се подиже Народна Банка и разни други *трговачки* кредитни заводи, али на јачање народне производње слабо ко и мисли. Овај предлог закона, већма него и који закон, који је до сада поднесен или за који сам чуо да ће га г. министар Народне Привреде поднети, помаже: да се истерају страни фабриката.

Ја ћу сад да пређем на говоре неких посланика и да учиним неколике примедбе.

Г. Трифун Милојевић рекао је, како се код нас лако долази до тога, да се једно повеће село прогласи за варошину, па је поменуо Лазаревац. Нема, вели, 20 кућа, па је варош, и онда има право на све оно, на шта и једна варош. Мени се чини, да је то *право на зло*, а не право на добро. Завидети тим варошницама — ја не разумем то. Сматрати то што се села оглашују за паланке, као неко добро и завидети томе, није оправдано, јер се сиротни део народа у тим варошницама, добијајући „право“ на сва зла варошка, сатира и пропада, а никако не подиже.

У варошима, нарочито већим, велико нагомиланање људи на малом простору производи многе штетности по народ. То су оне зле последице цивилизације данашње. Завидети варошима, што оне имају на пр. кафане, у којима се руши здравље, или дућане, у којима се продају примамљиве али некорисне намирнице, те се тим сужава намирнице правих потреба, а желети све то и селима, то није желети им добра. Ту се не тражи право на добро, већ право на зло. Хоће се, да и села имају право да се унопашћују као вароши, и ако се то код села може избећи, а код вароши, због нагомиланања људи и са свим другог начина живота, не може.

Тако исто Раша Нишић рече јуче: све нам узеше вароши. Запитајмо се: шта су узеле? Па узеле, ето, све згоде и прилике, које маме народ да се упропашћује. И то је сад неко зло, што се отклањају те згоде за упропашћавање!

Атанасије Вучковић вели, ако затворимо сељачке дућане, онда ће варошани да ћаре и селаца ће само у варош да врве. То не стоји. Варошани ће имати више ћара, ако свој еснап распродају на 1000 или 2000 места у Србији, и кад сељак тај еснап купује близу своје куће, него кад мора 10 сати да путује, па да купи што му треба.

Господа, која су бранила сеоске дућане, веле, да дућаније имају тај задатак, да подмирују потребе сеоског сталеза, јер што народу треба, не може да му подмири варош, и треба да има на мети. Овим предлогом министровим баш се и иде на то, али се само у њему предвиђају *праве потребе*, а не и оно, што иде на *разврат*. Нико и не мисли да укида дућане у колико они подмирују праве потребе. Овим предлогом истискују се из дућана оне намирнице, које не подмирују стварне потребе народне, и које извлаче само новац од народа. Дакле, тим предлогом иде се на то, да се народу да могућност, прилике и згоде, да што лакше подмирује те своје потребе, али он их до сада није подмиривао помоћу ових дућана. Још јуче је поменуо један, да по тим дућанима слабо кад и има тих намирница, које подмирују истините потребе. По тим дућанима ретко кад и има оног еснапа, који је потребан земљораднику, а пуни су којекаквих ђићува и кринца, којима сеоске жене и девојке подмирују своју сујету. Ја држим, да су за последњих 20 год. ови дућани много припомогли пропадању наших задруга. Са опадањем задруга разуме се да је опао и морал.

Г. Панта Срећковић рекао је, да ко хоће да се квари, он ће да се поквари и без тих дућана. Он рече: ко хоће да

квари, он ће да се квари. Тим је изрекао, да друштво не треба да се стара о моралу својих чланова. То није тако. Друштво треба да се стара да ствара у земљи такве прилике, које појединца не би доводиле у опасност да постане неморалан.

Ранко Тајсић врло је лепо оцртао шта раде дућанције по селима. Дућанције су по селима и доктори и апотекарни и адвокати и капетани и судије, и у опште они су тамо све и сва. Они су постали сила и они шире неморал, а према томе ми не можемо бити равнодушни. Погрешно је речено, ко хоће да буде моралан, тај ће то бити свуда. И дућани и механе постали су огњишта разврата, па где год постоје кваре народ. Рећићете: морају доћи сељаци да се одморе, хоће да играју карте, да пију нтд. А шта је тај народ радио, је ли се онда одмарао кад није било механа? Онда су се, господо, један код другог састајали и веселили, частили, певали, разговарали и на саборима скупиљали. Због механа су и престале потребе за њих да посећују као некада саборе. Механе потиснуше саборе. Ти дућани, поткрепљени и ојачани механама, руже благостање а шире разврат. Ми не можемо бити равнодушни према томе.

Г. Јоксим Павловић рекао је: ако укнемо дућане, да ће то онда бити повратак у средњи век. То ме је јако зачувило од Јоксима, а хоћемо ли ми да се вратимо у средњи век или не, о томе није реч, него је овде питање: шткоде ли вам ти дућани, па ако нам шткоде, треба ли их укнети или их друкчије организовати? Нема ту говора о средњем веку, него је реч о питању: како да се регулишу ови односи.

Врло је погрешно, што је рекао Милија Миловановић: да оставимо општинама, па која хоће да има дућане, нека их има, а која неће нека их укне, и вели, да би то била права самоуправа. Не би то била самоуправа, него би то била анархија. Јер ово питање не тиче се само општинских интереса, него је то питање народа уопште. Овде је питање, како да се отклони од *целог* народа једно зло. Не може се оставити то *општеном* питање појединим општинама да га реше. И прикупилање порезе исто је такво питање, које ми не смемо да оставимо општинама да решавају, па која хоће да плати века плати, а која неће нека неће. То би нас далеко одвело. Као што рекох, дакле, ово је питање од нашег интереса, и не смемо га оставити на решавање појединих општина.

Јоксим Павловић је даље употребно и речи: немогуће је одбити народ од онога на што се навикао за последњих 20 година. Народ се навикао на подмиривање и оних потреба, без којих бити може, а баш тим изгубио могућност: да подмирује праве, стварне потребе своје. Узмимо нпр. ово: ја пушим дуван, то је за жене дакле потреба; међутим жени дуван шткоди; али да се забрани продаја дувана, па да га не имаднем где купити, ја бих се можда најпре љутио, али најпосле казао бих: и боље што нема дувана, не трошим сад ни паре ни здравље.

Такве као те „потребе“ од прилике су и оне, које подмирују сеоске дућанције. Не стоји разлог, да се наш народ не може одвићи од тих потреба, па које се, како се вели, навикао већ од 20 година. Мени је поштовани посланик г. Јова Николић из Шаја причао: да у пиротском округу једва да има неколико дућана и механа по селима, па и у те дућане народ ретко иде, него кад му нешто треба, он иде у паланке где купи, све што му треба, јефтинеје, а прода, што му је за продају, скупије. Па кад тај народ постоји без механа и дућана, онда на сваки начин неће ни крајевци, у којима их има, штетити што ће се ови укнети. Говор, дакле, о томе: може ли се народ одвићи од тих неприродних потреба, без којих је раније толико стотина година живео, сасвим је излишан, јер је очевидно да се одвићи може.

Господин Милија Миловановић рекао је, да је то противу равноправности и да ми, као посланици, треба да заступамо ту равноправност, — равноправност да сељак може своје паре да баца на неке стварице, које му не требају. Ја то не сматрам да је равноправност; такву је ми никада нисмо тражили. За последњих 20 година, од кад су изишли ти дућани,

много је о њима писао, против њих писали су нарочито радикали, па и пок. Светозар Марковић.

Ми сад са чистом савешћу можемо да гласамо противу тих каишарских дућана. Господин Милија је непрестано говорио, да се стави у закон: и шта се не сме у дућанима продавати. У закону је речено: смеш продавати само то и то, а сад се божем не зна шта не сме! Милија каже: хоћу да се стави шта се не сме продавати! У закону је јасно стављено, не може бити јасније, шта се у дућану не сме продавати, чим је речено шта се сме, и по томе тај закон отпада као са свим бесмислен.

Што се мене тиче, ја држим, да ће овај закон допринети, да се сеоски дућани са свим самп од себе пониште. Они неће моћи опстати, ако буду збиља продавали само ове ствари, па којима не може да се каишари. Они ће продавати гвожђе, коме народ зна цену, со, а народ зна шта она кошта, али неће продавати оне драгулице, које продају сељацима; њима се не зна цена и ту дућанција може да ћари. Кад се заведе ово, што предлаже министар, ја држим, да ће тај гној из народног тела, који се гној зове сеоски дућан, сам од себе ишчистити. Онда ће бити друге незгоде, онда ћемо се питати, ако хоћемо да народ не јурп по вароши, где ће да подмирује своје потребе? Онда ћемо морати постројавати по селима задруге, мораћемо организовати и промет потребних намирница по селима, сеоске дућане мораћемо оснивати на каквом другом начелу, а не на начелу каишарлука. У све то мораће се умешати држава и општина. (Милија Миловановић: хоћемо сад то; сад желимо те реформе). Дакле ја сам тврдо убеђен, да ће се овим предлогом, ако се овако усвоји, сеоски дућани онемогућити, и баш зато и гласам за предлог. Ја се у томе не слажем са др. Лазом Илићем, који је рекао, да се овим законом они не ниште. Не, уништеће иде само по себи, и у томе и јест економска вредност овога предлога.

Овде па завршетку морам још нешто да додам; морам да учиним једну примедбу г. Панци Срећковићу. Он каже, да је рђава економија — он није рекао *рђава*, али ја то додајем, јер држим, да му је то била мисао — била узрок пропаст српскога царства. Изјављујући, да се у начелу слажем с министровим предлогом, изјављујем у исто време, да од те економије, којој г. Панца приписује под српског царства, врло мало или ни мало нема трага у његовој историји о паду српског царства.

Љуба Новаковић — Питање ово, господо, о коме се од јуче повела и развила тако дуга и жива дебата, врло је важно и веома деликатно и, ако хоћете, тугаљиво! Важно је с тога, што оно свакојак дубоко засеца у живот народни и његове привредне интересе; тугаљиво је с тога, што су ту испреплетани и помешани интереси појединаца.

У току овако дуге дебате за ово два дана изнесени су сви важнији разлози, који говоре за и против овог поднесеног пројекта, тако, да говорник, који долази сада да говори са тешком муком могао би што ново навести. Па како је ово питање већ толико исцрпено, то ја и не ћу да дубоко и опширно улазим у њ, те да морим и онско и сувише стављено на пробу ваше стрпљење, већ ћу да бацим један општи поглед на ово питање више с теоријске стране и да учиним неколике кратке напомене, те да се, као народни посланик, одужим својој дужности.

Наш друштвени и економски живот налази се, господо, у абнормном, неприродном стању. Две су капиталне мане, које га, као црв, подгризају. Прва је мана та, *што производимо мало и што расишамо нашу радњу и привредну снагу без икаквог плана и некономски*; а друга је мана та, *што трошимо више но што производимо и што имамо*. И у овоме другоме још то је најгоре што ми не трошимо оно што сами произведемо, него махом, према неком накараћеном укусу, производе стране културе, које доносимо са стране.

Истина, у народној економији постоји једно начело, које је иначе са свим тачно, да јача развијеност потреба, код једног народа изазива и јачу и савршенију производњу; па да се чак и културно стање једног народа мери према јачој или слабијој развијености потреба; али, на жалост, господо,

ово начело не може се никакo применити на наш народни живот; не може се применити с тога, што ми, имајући обичај да што више трошимо, не идемо упоредo с тим, па да и више производимо, него на против производимо све мање; код нас се потребе развијају све више и јаче, а производња очевидно опада. У томе је та неприродност у нашим економним и друштвеним одношајима, што мало час поменух.

Овом злу, које наш државни и друштвени живот подгриза и које прети да му најзад и главе дође, томе злу треба тражити и у једном и у другом правцу лека. Мој уважени пријатељ Ђока Анђелковић јуче је веома лепо рекао, како је крајње време да се у првом правцу — т. ј. у подизању производне — што пре пође сталним одмереним кораком, да се приступи природним реформама по зрело смишљеном и утврђеном плану.

Но, у колико је важно ово прво питање привредних рефорама, не мање је важно и друго зло, што ми више трошимо но што производимо. У томе је још веће зло то, што ми трошимо, као што рекох, производе стране културе. Сеоски дућани, о којима данас расправљамо, утицали су и утичу јако да ово зло узме све више маха, и да својим канџама разрива наш народни живот; они чине, увлачећи производе стране културе у језгро народа, да се накарадни укус и луксуз развија, а после тога, да ти страни производи буду несразмерно скупи, па да се народ све више материјално цеди.

У народној економији постоји једно тачно начело једна аксиома: да потрошач треба да буде стављен у што непосреднију везу с произвођачем, и у колико буде мање посредника између ова два реда људи, у толико су ти односи правилнији и повољнији. Да видимо, како стојимо ту са сеоским дућанима? Бечки великокупац узима робу из фабрике; наш београдски великокупац узима из Беча; наши варошки трговци узимају од београдских великокупаца, а од овога сеоски дућанија. Колико је алки у том ланцу између произвођача и потрошача! Сваки од ових хоће добру зараду за себе, а што је ту још најгоре, сеоски дућанија хоће да има највећи провизон и има га, јер нема конкуренције. У колико нема конкуренције у толико ће сваки да има већу зараду и у толико цена производу скаче, а народ се црпе материјално, плаћајући више, но што би требало.

Већ из ових чисто теоријских разлога, господо, могли би сасвим лаке душе приступити решењу овога питања, премда има вазда других разлога, због којих овај поднесени предлог од стране г. министра нар. привреде треба усвојити. Те друге разлоге најбоље су, по мом мишљењу, навели Ранко Тајсић и Панта Срећковић. Најјачи говорници, који су говорили против овог поднесеног предлога, били су, по мом мишљењу: Милија Миловановић, Станко Петровић и Јоксим Павловић. Најтежи разлог, који су они изнели против овог предлога, а за сеоске дућане, био је тај: што, ако се сеоски дућани укину, народ ће, морајући куповати своје намирнице из вароши, дангубити и губити своју радну снагу. Међу тим кад се тај разлог стави на кантар са оним јачим разлозима, што сам их и ја напоменуо, а и други говорници навели, онда он отпада, а отпада с тога, што се овим законом не укидају сеоски дућани са свим, већ се хоће, да се сведе број артикала, који се у њима продају, на најнеопходније потребе.

Неко је казао у овом дому, да је овај предлог потекао из сепаратистичких интереса варошана. Ја, господо, могу и хоћу да признам, да овај предлог, ако се усвоји, иде у корист варошког сталежа, али одбијам свечано од Народног Представништва, да је икога од нас могла руководити мисао да помаже вароши на штету масе народа.

Као што сам мало пре напоменуо, питање је веома тугаљиво, врло деликатне природе, питање чак и врло непопуларно; али, господо, јесмо ли ми овде дошли да течемо популарност, или да чинимо и радимо оно на шта нас битни и највиши интереси народа опредељују?! С тога завршујем свој

говор с тим: бацимо све сепаратистичке интересе и све личне обзире на страну и руководимо се само највишим интересима народним, па ма тошло и на штету наше популарности и гласајмо за поднесени предлог!

Д. Катић — Поред овако јаких разлога, који су изнесени у корист овога предлога, збиља ја неби устао да говорим, да није изостао један јак разлог, који нико од господе посланика није додирнуо и који је толико јак, да ће можда одределити Скупштину, да гласа за овај предлог.

Нема сумње, да ми сви верујемо, да наше економно стање у земљи не стоји онако, како би требало да стоји с обзиром на богатство наше земље. Кривица није до тога, што наш народ није хтео, него што није умео да ради и што није било никога да га учи. Али остављам све то на страну. Нису само сеоски дућани и сеоске механе за то криве; и други узроци, који су често с поља утицали, криви су што се наш народ није могао на боље да окрене, а поред тога збиља, један узрок лежи и на сеоским дућанима и механама.

Питање је сад, има ли пута и начина, да се народ ма колико у напред крене, да увећа богатство наше привреде? На нама је сад, држим, да тражимо те путове. Један од тих путова јесте овај пројект закона, којим се иде на то, да се на крајњим границама задржи *продирање производа туђе културе*. Нека се има на уму, да данас има два начина, којима заробљава један народ други. Некад је једини пут за то био — рат, али данас има и други, а то је *економско роаство*, којим један народ заробљава други, и у том случају престају и политичке слободе. Ја сам устао, да тај разлог изнесем, да га Представништво има у виду, јер је то један од најјачи разлога.

Рећи ће се, па нека се забрани уношење туђи производа на улазу у земљу, а кад се не брани ту на улазу, онда на што да се брани даље? Ја би одговорно, да то није никакав разлог, јер ако се једно зло не може да затвори на извору, зар онда да се и даље иде и да се не спречи и онде где би могло? Такав разлог не би имао основа. На против: кад се нема могућности, да се неко зло на извору спречи, онда га треба спречити онде где се може, али га не треба пустити да се даље шири. Нека се не заборави, да је Енглеска са неколико милијуна свога народа поплавила Индију од неколико стотина милијуна народа, и то без војске, путем своје културе, трговине и радиности. Народи индиски, или њихови државници, нису били увиђавни да стану на пут томе злу, него су дозволити, те су их Енглези својом културом поплавили и заробили.

Нека се има у виду и судбина богатог и плодношћу чувеног Мисира, који није побеђен војнички, него страном производњом тако, да од његове самосталности нема данас у њему ни трага — јер су њиме овладели странци — Енглези. И тамо је узрок пропасти неувиђавност и незрелост државника: да за времена спрече или отклоне оно, што смета народноме развићу.

То је један разлог, који треба да нас одредели да збиљски прихватимо у начелу овај предлог, који је сад на претресу.

Не треба да нас бунти теорија економске науке, коју је изнео поштовани мој друг Таса Вучковић, тражећи слободу рада и трговине у Србији. Таква теорија не може се у Србији применити с тога, што Србију опкољавају државе, које неће да чују за такву слободу трговине. Дакле таква теорија не може се у Србији применити. То је теорија, која ће у будућности можда захватити земљиште, али то је тек у питању.

Још мање има места такав његов захтев за слободу рада и трговине, јер баш он предлогом, који је поднео, тражи да се јавно и тајно коцкање законом укине. Дакле, такви разлози не могу никакo да убеду посланике, да гласају против овог предлога, него их шта више упућују да гласају за предлог.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)